

Autor: Jay Schwartz

Podívejte na oblohu - je to pták? Je to letadlo? Ne, je to *minjan* komiksových superhrdinů a židovských podivínů, jejich tvůrců.

Od samotného vzniku byl svět moderního komiksu pro Židy přátelským prostředím, od Stana Leea z Marvelu po autora knihy *Maus* Arta Spiegelmana. Hawkman, Flash, Thor, Superman a Batman všichni vzešli z horečnaté židovské imaginace.

Ale podobně jako nějaké temné tajemství, prozrazené až v posledním mnohoznačném komiksovém okénku, se židovské stopě v tomto oboru dostalo náležité pozornosti teprve nedávno.

Ale proč Židé? Jak se z lidu Knihy stal lid komiksového románu?

Sanfranciský spisovatel Gerard Jones, autor knihy *Men of Tomorrow: Geeks, Gangsters, and the Birth of the Comic Book*, říká, že se to Židům povedlo náležitým usměrněním „prvotních plánů dospívajících kluků,“ čímž přeměnili podnikání nevalné pověsti - pokleslý komiks - na nedílnou součást popkultury.

„Příběhy o původu“ většiny tvůrců komiksů by si samy zasloužily svůj vlastní komiksový sešit: Teenageři, kteří se za deprese museli pomocí nadlidského *chucpe* vyhybat jidiš šejdířům i dravým gangsterům.

Sanfranciská židovská historička Trina Robbinsová, zabývající se ženami ve světě komiksu, říká: „Bud' se za sebe museli bít - nebo si nechat namlátit tvrdými Irčany. Nevím, jestli jsou to geny nebo kultura, ale na spojení Židů a komunikace něco je.“

Robbinsová vytvořila komiks o povstání ve varšavském ghettu, požáru v továrně Triangle Shirtwaist a ságu o superhrdině GoGirl!

Jones nabízí další vysvětlení: „Z proudu přes Atlantik směřujících imigrantů pocházeli Židé z nejgramotnější kultury, a tak se co nejlépe snažili najít práci, při které se musí používat mozek.“

Vyrůstali v domácnostech, kde se pokřikování u jídelního stolu neslo kromě jidiš ještě v přinejmenším jednom dalším jazyce - ruštině, němčině nebo polštině. To - a anglicky mluvící okolí plus hodiny hebrejštiny - zadělalo na mládež chtivou obsáhnout nezměrnou sílu *Sock! Zoom! Bam!* jazyka.

Superman a jeho tvůrci, Jerry Siegel (vlevo) a Joe Shuster.

Ale proč komiks namísto rodiči vysněných a schválených kariér v medicíně, právu či podnikání?

„V roce 1937 se to pravděpodobně za profesi vůbec nepovažovalo,“ říká **Steve Leialoha**, v San Franciscu působící havajsko-židovský umělec, který pracoval na mnoha komiksech včetně Spider Mana a Doctora Strange. „Když začínali, spousta z nich byla teprve teenageři a krize zrovna vrcholila.“

Podle Arta Spiegelmana, tvůrce holocaustového díla *Maus* a novějšího *In the Shadow of No Towers*, šlo o nedotčený zlatý důl.

„Protože se jednalo o úplně opovrhovaný obor, byl otevřený Židům. (Komiksově odvětví) fakticky patřilo ke kramářství. Kdyby měli tu možnost, stali by se Židé malíři nebo spisovateli – tady se však intelektuálně zaměřeným mladým přece jen otvírala cestička.“

Navíc tak mohli dostávat zapláceno za fantazírování o záchraně vesmíru před mimozemskými dobyteli či lepých děv před šílenými génii.

Ne všichni Židé ve světě komiksu ale chtěli rozvíjet představy o okřídlených mužích nebo lidech s modrou srstí – někteří prostě jen chtěli rychle a snadno zbohatnout.

Jeden z náhodných zakladatelů odvětví dospěl v osobité variaci na příběh z pera Horatia Algera od kramaření a pornografie až k fiktivním bojovníkům se zločinem (a bohatství brzy následovalo).

Harry Donenfeld, narozený v Rumunsku na přelomu století, se s nemalými obtížemi snažil pochopit život na Lower East Side – stejně jako tisíce dalších mladých čerstvě poameričtěných Židů.

Jak říká Jones: „Harry se dokázal stát novým druhem obchodníka, plně v souladu rychle se proměňující Amerikou, která právě vstupovala do éry překotného a reklamou poháněného hýření – byl obchodníkem, který prodával sám sebe.“

Jeho šmelinářské dovednosti jej nejprve dovedly k prodeji podomácku vyrobeného alkoholu gangsterům za prohibice, později přešel k podobné činnosti v oblasti prodeje novin a nakonec i pornografii. Prodával cokoliv, co se prodat dalo.

Ve své knize Jones píše, že: „Harry se ve světě braku a nahotinek cítil jako doma.“ Donenfeld byl ochoten zkusit cokoliv, včetně experimentu nazvaného *Spicy Detective Stories* (Lechtivé detektivky). Podle Jonese „se na obálce prvního čísla objevila skoro nahá blondýnka, v hrůze prchající před brutálním násilníkem, zatímco z okna čouhá zbraň. Okamžitě se to stalo hitem.“

Přes finanční úspěch dobrodružné pseudopornografie celý podnik kvůli pobouření veřejnosti zanikl a Donenfeld se svými partnery museli své zisky hledat jinde. Prorazili v přetiscích

kreslených vtipů ze zábavných rubrik novin, které se prodávaly ještě lépe než obnažené blondýny.

Svou slepici snášející zlatá vejce ale Donenfeld našel až v Clevelandu.

Jak se postupně židovští imigranti usazovali po celé zemi, stávalo se z Clevelandu významné židovské centrum. Tichá předměstí města zalidnily sice chudé, ale ambiciózní středostavovské rodiny.

Z takového prostředí vzešli i **Jerry Siegel** s **Joem Shusterem**, kteří jako první nakreslili známou postavu v modrém úboru a rudém pláštíku.

Muž z oceli vydělal Donenfeldovi hotové jmění – přestože jeho tvůrci prožili většinu svých životů v chudobě a obskuritě. Na obřím zisku komiksově značky neměli podíl kvůli svému neblahému rozhodnutí prodat práva ke svému výtvoru velmi brzo. Až jako starcům se Siegelovi s Shusterem dostalo finančních odměn a kulturního uznání příslušející tvůrcům amerického symbolu.

Robbinsová zdůrazňuje, že Siegel se Shusterem „se vědomě nerozhodli: ‚Superman bude Žid.‘ Líbil se jim ale ten ‚příběh o Mojžíšovi.‘“

Tedy Mojžíšovi z Exodu a Leviticu.

Jakkoliv snad hypotéza „Superman coby Mojžíš“ nevyvolává nabitou kontroverzi evoluce či kvantové fyziky, lze se jí zaobírat z mnoha úhlů.

Supermanovo jméno z jeho domovské planety Krypton „Kal-El“ silně připomíná hebrejský výraz pro jedno z Božích jmen.

V další starozákonní výpůjčce pak těsně před zánikem jeho domovské planety naložili malého Kal-Ela do vesmírného plavidla, které se vydalo vstříc neznámému osudu.

Jones pro dokreslení mojžíšovské paralely poznamenává, že i Mojžíše „poslali jako děťátko po řece a vychovali jej cizí lidé. Až později se projeví jeho skutečná podstata.“

Populární autor **Michael Chabon** z Berkeley se v této oblasti pohyboval, když v dialogu jeho postav jeho románu *The Amazing Adventures of Kavalier & Clay* zazní: „Nemyslíš, že je Superman Žid? Přijít ze staré země, změnit si jméno – jenom Žid by si vybral jméno jako Clark Kent.“

A Superman není jediným utajeně židovským superhrdinou. Při pozornějším pohledu se i v dalších méně proslulých komiksových sériích a postavách objevují odstíny judaismu a židovské kultury.

Jeden z nejzjevnějších příkladů najdeme v dosud vycházející sáze o mutantech v univerzu

komiksů od Marvelu. Zlovolný mutant **Magneto**, jedna z výrazných postav světa **X-Menů**, je přeživší holocaustu, který se podílel na vzniku státu Genosha, zamýšleného jako útočiště pro pronásledované mutanty z celého světa.

Magneto se prvně setkává se zakladatelem X-Menů Charlesem Xavierem v Izraeli.

Tvůrci však hrají na židovskou strunu Magneta a jeho mutantských podřízených i v novějších edicích. Od komiksu *X-Men* odvozená série *Excalibur* rozvíjí motiv spolupráce Magneta s Xavierem na obnově válkou rozvrácené Genoshy.

Zářijové číslo minisérie *Wolverine* se pak odehrává v koncentračním táboře Sobibor. Příběh **Marka Millara**, věnovaný zesnulému tvůrci komiksu **Willu Eisnerovi**, zobrazuje takřka nepřemožitelného člena X-Menů jako nezdolného táborového vězně, který odmítá zemřít a nakonec dohání velitele lágru k šílenství.

Nedávno se i oranžový, kamením pokrytý člen *Fantastické čtyřky* Benjamin Grimm vrátil ke svým židovským kořenům na Lower East Side. Robbins se domnívá, že Grimm – „the Thing“ – byl alter egem svého tvůrce **Jacka Kirkbyho**.

„The Thing byl Jack,“ tvrdí.

V komiksech o **Green Lantern** byla stvoření známá jako „Strážci vesmíru“ údajně vymodelována podle fyzické podoby prvního izraelského premiéra Davida Ben Guriona – i když Strážci nejspíš neodcházeli na důchod do kibuců.

Utajená totožnost patří k superhrdinům podobně nerozlučně jako nadlidské schopnosti. Krycí identity Wonder Woman, Martian Manhuntera i Thora by se daly označit za průměrné či podprůměrné. V Thorově případě pobýval hromovládny bůh mezi smrtelníky v podobě kulhavého doktora.

Kdo Thora vytvořil? Jack Hertzberg a Stan Lee.

Lieber si změnil jméno na Stan Lee a založil Marvel Comics. Proč ona změna z Liebera na Leeho? Jako tolik dalších Židů na vyšších postech si chtěl i Lee změnit jméno na nějaké „běžněji“ znějící.

Malá osobní skrytá identita?

Robbinsová k tomu poznamenává: „Jde o to splynout. Všichni hrdinové mají tajné identity. A spisovatelé se museli jevit jako gójové. Bruce Wayne není Žid, i když Bob Kane jím byl.“

Podle Jonese se židovští imigranti cítili „nadřazeně, ale museli to zaobalit pro góje méně nápadným vzhledem a chováním. Prošli si mnohasetletou zkouškou – ať už z jakéhokoliv důvodu – která jim mohla zlomit sebeúctu, ale zároveň nesměli zapomínat na své zvláštní předurčení.“

Robbinsová: „Přiznejme si to: my Židé se považujeme tak trochu za nadřazené. Ale raději to moc gójům neříkáme, abychom se nevystavili pronásledování. Takže tady máme všechny tyhle skutečně nadřazené hrdiny, kteří mají úžasné schopnosti, které ale musejí před lidmi tajit, aby nečelili z jejich strany perzekuci.“

Kreativní židovští teenageři možná žili samotářské životy, které se však stávaly mnohem méně osamocenými tehdy, když Siegel, Shuster nebo Lieber unikali do své fantazie, aby se jim postupně dostalo přijetí amerických mas.

Jones se zamýšlí: „Krypton byl pryč – stejně jako stará země. Nejen ve smyslu přestěhování se: svět vašeho domova je pryč. V hlubším slova smyslu to vyjadřuje analogii se ztrátou Svaté země.“

Hebrejci sice přišli o svůj jeruzalémský Chrám, ale židovští kluci svými komiksy vztyčili na poli populární kultury nový. Dnes jsou jejich hrdinové viditelnější než kdykoliv předtím. Batman se do kin (s ohromným finančním úspěchem) vrátil loni v létě a Superman má přijít na řadu léto příští.

Až si budete kupovat lístek, abyste mohli na stříbrném plátně sledovat tyto Židy stvořené ikony bojovat se zlem, nezapomeňte: Superhrdinové by tady nebyli bez oněch uhrovitých židovských kluků, kteří ve 30. letech trávili bohoslužby v synagogách sněním a snažili se proniknout a zapadnout do složitého života newyorské Lower East Side.

Článek Jaye Schwartze **Jews and the invention of the American comic book** vyšel na stránkách JWeekly.com 21. října 2005.